

Ж.Ш. Бақтыбаев, А.Ш. Қапанова

ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан
(E-mail: zhanat09@mail.ru, aysanem1997@mail.ru)

Зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромы бар балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу

Аңдатпа. Мақалада зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромы бар балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің маңызы мен мәні анықталды. Сондай-ақ қазіргі инклюзивті білім беру жүйесіне қатысты барлық балалар білім беру мекемелерінде толыққанды білім алуға, білім ортасының балаға қолайлы болуына, баланың осы ортада тез әлеуметтенуіне мән берілуі тиіс.

Зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік с-индромын түбегейлі, жалпылама қарастырмау, диагностиканың кешеуілдеуі, дер кезінде басталуы тиіс медициналық, психологиялық, педагогикалық сүйемелдеудің, көмектің, түзету жұмыстарының кеш басталуына байланысты көптеген мәселелерге алып келеді. Себебі, бұл синдром бірінші кезекте баланың өз ортасына, қоғамға бейімделе алмауына және отбасындағы қарым-қатынастың шиеленісіне алып келеді.

Тәжірибелік зерттеудің мақсаты кіші мектеп жасындағы балалардағы зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромының көріністерін психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу бағдарламасының көмегімен түзету ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін зерттеу.

Зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромы бар балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу мәселесі төңірегіндегі зерттеу еліміздегі осы мәселені зерттеудің маңыздылығын, аз зерттелгендігін және өзектілігін айқындайды.

Зерттеу барысында «Баладағы гипербелсенділікті сәйкестендіру критерийлері» әдістемесі (П.Бейкер және М.Алворд), «Ата-аналар мен мұғалімдерге арналған сауалнама» (Е.П. Брызгунов пен Е.В. Касатикова), «Аралас сызықтар» тесті қолданыла отырып, анықтаушы, қалыптастырушы және қорытынды кезеңдері бойынша жұмыстар жүргізілді. Зерттеу нәтижелері бойынша зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромы бар балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу бағдарламасы нәтижелі болатыны дәлелденді.

Зерттеу зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромы бар балаларға, олардың ата-аналарына және мұғалімдерге психологиялық-педагогикалық көмектің қажеттігін және тәжірибелік зерттеу нәтижелері зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромының көріністерін түзету мүмкіндіктерін айқындайды.

Түйін сөздер: зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромы, диагноз, психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6895-2023-145-4-49-57>

Кіріспе

Зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромы бар балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу мәселесі қазіргі заманауи қоғамда өте өзекті болып табылады. Оның себебі, қазіргі инклюзивті жүйенің бүкіл білім беру жүйелеріне енгізілумен және осы тұста медицина, педагогика және психология салаларының мамандарын бір мәселенің төңірегінде жұмылдырумен және олардың серіктесе, өзара жүйелі жұмыс жасауының арқасында ғана білім беру жүйесінде қандай да бір нәтижеге жете алуымен түсіндіріледі.

Зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромы бар балаларда көрініс табатын мінез-құлық бұзылыстарына ашушаңдық, тәртіпке бағынбау, шыдамсыздық, өз әрекеттеріне сыни қарай алмау секілді сипаттамалар тән. Сондай-ақ бұл балаларда оқу үлгерімінің нашарлауы, оқу іс-әрекетіндегі жұмыс қарқынының баяулауы, кез-келген жағдайда зейінін тез шашырату және ұзақ мерзімді зейінді шоғырландыра алмау қиындықтары бар[2].

Көп жағдайда зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромы медициналық диагноз болған күннің өзінде де, психологиялық-педагогикалық зерттеулерге сәйкес бұл балалар оқу үлгерімі нашар және мінез-құлық бұзылыстары бар балалардың тобына енгізіліп жүр. Зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромын бірегей медициналық, психологиялық, педагогикалық тұрғыдан қарастыру өте маңызды.

Зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромы бар балалармен жұмыс жасау балалардың мінез-құлқына сабырлылық таныту, оның ойымен санасу, оны жеке тұлға ретінде қабылдау қағидаларын қажет етеді.

Негізгі бөлім

Зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромы — ми қызметінің функционалдық бұзылысы, әдетте ми қыртысының маңдай аймақтарындағы өзгерістермен сипатталатын неврологиялық ауру түрі болып табылады.

Зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромы бар балаларды және олардың ата-аналарын психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу баланың және отбасының әлеуметтік қабылдануына алып келе отырып, отбасындағы және мектеп қабырғасындағы баланың қарым-қатынасын жағымды жаққа өзгертіп, баланың сәтті әлеуметтенуіне, айтарлықтай нәтижелерге жетуіне септігін тигізеді.

МКБ-10 бойынша зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромы ерте балалық және жасөспірімдік шақта пайда болатын мінез-құлықтық және эмоционалдық бұзылыс болып табылады. Зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромы белгілердің ерте жаста басталуы, ми қызметінің және генетиканың әсері секілді психоневрологиялық мәселелермен ерекшеленеді. Сол себепті 2013 жылдан бастап психоневрологиялық бұзылыстар (DSM-5) тізіміне енгізілді.

Бұл синдром ми қыртысының маңдай бөлігінің кеш жетілуімен және соған байланысты зейінді бақылау, мінез-құлық пен эмоцияда тежелі алмау секілді сипаттарға ие.

Зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромын анықтау талаптарына балалардағы алаңғасарлық, гипербелсенділік, импульсивтілік критерийлерінің кем дегенде 6 ай уақытында белгілердің сақталуы және олардың мектепте де үйде де көрініс табуы, жас ерекшеліктеріне байланысты дамудың тежелуі және оқу қиыншылықтарының болуы жатады.

Зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромы М.Т. Қазбеков зерттеуі бойынша бүкіл Қазақстан балаларының 9% құрайды. Осы мәселенің төңірегінде А.Г. Большаков, Л.Р. Гребенникова, С.Балаубаева, С.Садыкова, Т.С. Сабырова және т.б. еңбектері бар [1].

Зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромын анықтаудағы бірегей диагностикалық әдістемелердің болмауы көп жағдайда баланың мінез-құлқындағы және оқу іс-әрекетіндегі қиыншылықтарға және ата-аналардың бұл синдромды еркелікке балау арқылы, тәрбиедегі қателіктерге алып келуде.

Егер зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромы бар балалардың ата-аналарына осы синдром туралы негізгі психологиялық-педагогикалық білімдер жүйесі жеке кеңестерде және семинар-практикумда берілетін болса, «бала-ата-ана» қарым-қатынасы жақсара түсуінің арқасында, баладағы гипербелсенділік көріністері азаюы мүмкін.

Сыныпта зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромының көріністері бар балалармен жұмыс жасауда мұғалімдер теориялық және практикалық білімдер жүйесін

арттыра түсуі шарт. Бұл тұста мектептің педагог-психолог маманы мұғалімдермен топтық және жеке кеңестер, тренингтер, семинар-практикумдар жүргізіп, баламен жұмыс жасауға байланысты ұсынымдар береді.

Материалдар мен әдістерді сипаттау

Зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромын диагностикалауда және оның нәтижелерін өңдеуде кейбір қайшылықтар кездеседі. Оның себебі зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромының сипаттамалары баланың басынан өтіп жатқан өмірлік жағдаяттарға, оның көңіл-күйіне және жалпы баланың қарым-қатынасына тәуелді өзгерістерге ұшырауы мүмкін.

Сол себепті баланың нәтижелерін, мінез-құлқын ата-анасы немесе мұғалімдері тарапынан растай алатындай жағдайда диагностика жүргізілуі шарт. Осы мақсатта:

1. «Баладағы гипербелсенділікті сәйкестендіру критерийлері» әдістемесі (П. Бейкер және М. Алворд)

Мақсаты: баладағы гипербелсенділіктің негізгі сипаттамаларын анықтау

Бұл әдістеме баланы стандартты бақылау негізінде жүзеге асты және белсенді зейіннің жетіспеушілігі, импульсивтілік және қозғалыстың тежелуі секілді негізгі критерийлерді және соларға тән есте сақтау қабілетінің төмендігі, заттарды жоғалта беру, сөзшеңдік, ұйқысыздық, сұрақты соңына дейін тыңдамау, өз кезегін күте алмау, алаңдаушылық, өз эмоциялары мен әрекеттерін басқара алмау, ақыл-ой қабілетін қажет ететін жұмыстардан қашу, қарым-қатынас пен ұйымдастырудағы қиындықтар, бастаған ісін соңына дейін жеткізбеу сынды сипаттамалармен анықталды.

Әдістемеге сай сипаттамалардың кем дегенде алтауы баланың бойынан табылса, баланы гипербелсенді ретінде қарастыруға болады.

2. «Ата-аналар мен мұғалімдерге арналған сауалнама» Е.П. Брызгунов пен Е.В. Касатикова

Мақсаты: зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромы бар баланы анықтау

Ата –аналар сауалнама барысында 0 – мүлдем жоқ, 1 – аз мөлшерде, 2 – орташа, 3- жоғары көрсеткіш ретінде жауап берсе, мұғалімдер тек ия (1 балл) немесе жоқ (0 балл) деген жауапты береді.

Бұл тұста ата-аналар баласының басқа балалармен қарым-қатынасын, мұғалімдердің қандай да бір шағымдарын, оқу үлгерімін, мінез-құлқын қамтыса, мұғалімдер баланың оқудағы нұсқаулыққа жүгінуін, партада тыныш немесе беймаза отыруын, ойын барысында, қарым-қатынас кезінде өзін ұстауын, сөйлеу мәнері мен қандай да бір істі бастап, аяғына дейін жеткізу жеткізбеуін қамтиды.

Нәтижелерді өңдеу барысында ата-аналарға арналған сауалнама 8 немесе одан да көп, ал мұғалімдердің жауабы қыздар үшін 11 және одан да көп, ұлдар үшін 15 және одан да көп баллдық көрсеткіш болса баланы гипербелсенді ретінде сипаттауға болады.

3. «Аралас сызықтар» тесті жүргізілді.

Мақсаты: балалардың зейін тұрақтылығын зерттеу

Сызықтар шималасып, араласып тұрады және әр сызықтың басы сол жақта, аяғы оң жақта нөмерленеді, бала қолымен сызықты көрсетпей, көзбен ғана іздеу арқылы әр сызықтың жалғасын табуы тиіс. Нәтижелерді шығару баланың қанша уақытта көрсеткіштерге жеткеніне байланысты: жоғары зейін тұрақтылығы – әр сызықты қателіксіз табу (1 мин. 20 сек.), орташа зейін тұрақтылығы – қателік жібермеу, бірақ орта темпте тапсырманы орындау (1,5-2 мин) , төменгі зейін тұрақтылығы – 3 не одан да көп қате жіберу, өте төменгі зейін тұрақтылығы – өте көп қателіктер жіберу, баланың мотивациясының болмауы [3].

Бұл әдістеменің нәтижелері жоғарыда көрсетілген әдістемелердің нәтижелері болған кезде ғана біртұтас қарастырылады.

Зерттеу нәтижелері және талқылау

Зерттеу базасы: «№26 жалпы білім беретін мектеп»

Зерттеуге 6-8 жасқа дейінгі 32 бала қатысты.

Балалар әр түрлі сыныптардан, оқу үлгеріміне, тәртібіне, мінез-құлқына қатысты ата-аналары мен сынып жетекшілерінің пайымдауларына сай іріктеліп алынып, психологиялық-педагогикалық зерттеу жүргізілді.

Психологиялық-педагогикалық зерттеу 3 кезеңнен тұрды:

1. Анықтаушы кезең. Бұл кезеңде кіші мектеп жасындағы балалардағы зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромын алғашқы диагностикалау мақсатында «Баладағы гипербелсенділікті сәйкестендіру критерийлері» әдістемесі (П.Бейкер және М.Алворд), «Ата-аналар мен мұғалімдерге арналған сауалнама» (Е.П. Брызгунов пен Е.В. Касатикова), «Аралас сызықтар» тесті жүргізілді.

2. Қалыптастырушы кезең. Бұл кезеңде тәжірибелік топта зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромын психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу бағдарламасы іске асты.

3. Қорытынды кезеңі. Бұл кезеңде алғашқы диагностика қайта жүргізіліп, зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромын психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу бағдарламасының тиімділігі тексерілді.

«Баладағы гипербелсенділікті сәйкестендіру критерийлері» әдістемесі (П. Бейкер және М. Алворд) негізінде алынған нәтижелер зерттелушілердің 56,25%-да гипербелсенділік белгілерін анықтады. Балаларда көп жағдайда: бір орында отыра алмау, зейінін шоғырландыра алмау, шашыраңқылық, мақсатсыз көп қозғалу, әр түрлі жағдайларда өз кезегін күте алмау, шыдамсыздық белгілері анықталды.

«Ата-аналар мен мұғалімдерге арналған сауалнама» (Е.П. Брызгунов пен Е.В. Касатикова) нәтижелері бойынша ата-аналардың 53,13%-ы , мұғалімдердің 43,75%-ы балаларды гипербелсенді деп көрсеткен.

Мұғалімдердің берген жауаптары бойынша балалар көбіне бір орында отырудан, басқа балалармен шиеленіссіз қарым-қатынас жасаудан қиналады.

Ал ата-аналардың берген жауаптарына сәйкес балалар «тіл алмайды», «бір аяқталмаған істен екінші іске көшеді», «ойын тез басқа нәрсеге бұрады» деген жауаптар басым.

Нәтижелерге сәйкес балалармен жұмыс жасайтын мұғалімдерге қарағанда ата-аналары субъективті тұрғыда балаларын гипербелсенді деп санайды.

«Аралас сызықтар» тестінің нәтижелеріне сәйкес балалардың 34,38 %-ы тапсырманы орындау барысында көп қате жіберіп, өте төменгі зейін тұрақтылығын көрсетсе, 28,13%-ы кейбір сызықтарды дұрыс табу арқылы, алайда көп қате жіберіп төменгі зейін тұрақтылығын көрсетті. Ал 25 %-ы 2 минут көлемінде тапсырманы орындап орта зейін тұрақтылығын көрсетсе, қалған 12,5%-ы тапсырманы еш қателіксіз орындап, жоғары зейін тұрақтылығымен ерекшеленді. Осы нәтижелерге сәйкес тәжірибелік топқа 17 бала, бақылау тобына 15 бала іріктелді.

Жалпы зерттеу нәтижелерін осы топтардағы іріктелген балаларға сәйкес бақылау және тәжірибелік топ ретінде жіктеп, нәтижелерін кестеде бейнеледік (1-кесте).

Кесте 1

Анықтау кезеңі бойынша бақылау және тәжірибелік топтардың нәтижесі

	Деңгейлер			
	Өте төмен(%)	Төмен(%)	Орташа(%)	Жоғары(%)
Тәжірибелік топ	47,06	29,41	17,65	5,88
Бақылау тобы	20	26,67	33,33	20
Барлығы	34,38	28,13	25	12,5

Осылайша жиынтық деректердегі нәтижелер бір-біріне қайшы келмейді. Балалардағы зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромының көрініс табу ерекшеліктерін біле отырып психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу бағдарламасы жүргізілді.

Зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромы бар балалар жалпы білім беретін мекемелерде білім алуына байланысты, оларға мектепте адаптивті оқу ортасын ұйымдастыру маңызды. Ал ол ортаны ұйымдастыру психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу жұмысын қамтиды:

1) балаға жағымды оқу ортасын қалыптастыру, инклюзивті жүйе құру, оны педагогикалық сүйемелдеу;

2) баланың әлеуметтік жағымды мінез-құлқын қалыптастыру (психологиялық сүйемелдеудің негізгі міндеті ретінде қарастырылады);

3) дәрі-дәрмекпен емдеу — медициналық сүйемелдеу;

4) баланың ата-анасын қолдау, оларға баласымен қарым-қатынас жасау, олардың мінез-құлқын басқару әдістерін үйрету, отбасын психологиялық- педагогикалық сүйемелдеу[4].

Зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромы бар баланы психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу баланың екі жақты нәтижеге жетуін қамтиды, біріншіден баланың өз мінез-құлқын басқарып үйренуі, өз-өзіне есеп беруі, қажет кезінде өзіне тежеу қоя білу қабілеті болса, екінші жағынан мінез-құлықтың әлеуметтік жағымды модельдерін қалыптастыру.

Зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромы бар баланы психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу бағдарламасы баламен жұмыс жасаудағы үздіксіздік, жүйелілік, жеке және жас ерекшеліктерін ескеру, кері байланыс, баланың күшті жақтарына сүйену принциптеріне, сондай-ақ баланы қалай бар, солай қабылдай алу, жақсы көру, баланың сезімдері мен ынтасын ескеру қағидаларына сүйенді.

Зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромы бар балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу бағдарламасы негізгі 3 кезеңді қамтыды:

I кезең. Ынталандырушы. Мақсаты- зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромы бар баланы психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуге жағымды жағдай жасау, тәжірибелік топта позитивті қарым-қатынас орнату, эмоциялық шаршауды басу және әр баланы бар болмысымен қабылдау.

Бұл кезеңде 2 сабақ жүргізілді. Сабақтар сәлемдесу жаттығуларынан, «Даусымнан таны», «Суретшілер», «Көңілді жол», «Мейірімді жануар» ойындарынан, «Сарқырама» релаксациялық жаттығуынан тұрды.

II кезең. Негізгі. Бұл кезеңде зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромы бар баланы психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу үшін оның эмоционалды, когнитивті және мінез-құлықтық тұрғысына әсер етіп, зейінді тұрақтандыруға, бір орында отыра алу және тежелуді басуды жаттықтыруға және импульсивтілікті басуға арналды.

Негізгі кезең 11 сабақты қамтыды. Сабақ барысында «Амандасып алайық», «Шеңбер» сәлемдесу жаттығулары, «Әртіс», «Сыбырла», «Ормандағы серуен», «Қателер», «Айырмашылығын тап», «Ең зейінді бала», «Суреттеп бер», «Мүз бен жалын», «Әрекетті қайтала», «Бағдаршам», «Шыбын», «Ұшады- ұшпайды», «Күн сәулесі» ойындарынан тұрды.

III кезең. Қорытынды. Жалпы бағдарламаны қорытындылауға, балалардан кері байланыс алуға, нәтижелерді өңдеуге, бағдарламаның тиімділігін тексеруге арналды.

Қорытынды кезең 2 сабақты құрады. Сабақ барысында «Менің көңіл-күйім неге ұқсайды?» сәлемдесу жаттығуы, «Қар», «Екі аю», «Қызыл, сары және көк», «Қайтала», «Тыңда және орында» ойындары, «Не ұнады?», «Не қиын болды?» қорытындылау жаттығулары жүргізілді.

Бағдарламада қолданылған жаттығулар мен ойындар зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромы бар баланың зейінін, әлеуметтік дағдыларын дамытуға, қозғалыс белсенділігін және өзін-өзі реттеуге, өз эмоцияларын бейнелеуге, қимыл-қозғалыстарын үйлестіруге, топтық ұйымшылдық пен босаңсуға бағытталды.

Сондай-ақ «Зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромы бар балалармен жұмыс ерекшеліктері» тақырыбында ата-аналар мен мұғалімдерге арналған семинар-практикум ұйымдастырылып, топтық және жеке кеңестер, тәрбие мен қарым-қатынасқа байланысты ұсыныстар жасалынды.

Зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромының белгілері бар баласын байқаған ата-ана ең алдымен балаға жағымды эмоционалды жағдайды қамтамасыз ету, қарым-қатынас барысында шыдамдылық пен позитивті қатынасты сақтау, балаға берілген нұсқаулықтардың қысқа әрі түсінікті болуына көз жеткізу, тыйымдардың санын қысқартып, әр жағдайдан ымыраға келетін жол іздеу және баланы әр жетістіктері үшін мақтау ұсынылды.

Зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромы бар баламен жұмыс жасайтын мұғалімдер үшін әр сабақтың түсіндірілу жолының қызықты, белсенді болуы, баланы алғашқы парталарға отырғызу және олардың қатарластарымен қарым-қатынасқа түсуіне көмектесу, мінсіз тәртіпті талап етпеу ұсыныстары жасалынды.

Зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромы бар балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу бағдарламасы 15 сабақтан тұрды, әр сабақ 25-30 минутқа созылды және аптасына 1-2 сабақтан жүргізілді. Бағдарламаға тыныс алу, шапшаңдықты тексеру жаттығулары, тежелу сәттері бар белсенді ойындар кірді.

Зерттеудің қорытынды кезеңінде анықтаушы кезеңде жүргізілген әдістемелер қайта жүргізілді.Тәжірибелік топта 17 бала болды. Бағдарламадан өткен балаларда қозғалыс белсенділігі сәл төмендеді, олар өздерін басқаруға ұмтылды, балалар арасындағы шиеленіс аздап азайды.

«Баладағы гипербелсенділікті сәйкестендіру критерийлері» әдістемесі (П. Бейкер және М. Алворд) бойынша балалардағы гипербелсенділік көрсеткіштері 56,25%-дан 50%-ға төмендеді. Балалар үлкендердің нұсқаулығын тыңдау дағдысын үйрене бастады және сабырлылық таныта бастады.

Келесі «Ата-аналар мен мұғалімдерге арналған сауалнама» (Е.П. Брызгунов пен Е.В. Касатикова) қайта жүргізіліп, ата-аналардың жауаптары 53,13%-дан 46,88%-ға, мұғалімдердің жауаптары 43,75%-дан 40,63%-ға төмендеді.

«Аралас сызықтар» тестінің нәтижелеріне сәйкес тәжірибелік топта зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромын психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу бағдарламасынан өткеннен кейін жоғары зейін тұрақтылығы 5,88%-дан 11,76%-ға өсіп, орташа зейін тұрақтылығын – 23,53%, төменгі зейін тұрақтылығын –23,53 %, өте төменгі зейін тұрақтылығын – 41,18% көрсетті.

Бұл нәтижелер балалардың қате жібермеуге деген ынтасымен және зейінін тапсырма мен нұсқаулыққа бұру қабілеттіліктерімен түсіндіріледі.

Ал бақылау тобында «Аралас сызықтар» тестінің нәтижелеріне сәйкес жоғары зейін тұрақтылығы 20%-дан 26,67%-ға өсіп, орташа зейін тұрақтылығы- 33,33%, төменгі зейін тұрақтылығы – 20 %, өте төменгі зейін тұрақтылығы – 20%-ды көрсетті.

Тәжірибелік және бақылау топтарындағы тәжірибелік жұмысқа дейінгі және кейінгі жұмыс нәтижелері көрсетілді (2-кесте).

Кесте 2

Бақылау және тәжірибелік топтардағы тәжірибелік жұмысқа дейінгі және тәжірибелік жұмыстан кейінгі нәтижелер

Деңгейлер	Зерттеудің басы(%)		Зерттеудің соңы(%)	
	ТТ	БТ	ТТ	БТ
Өте төмен	47,06	20	41,18	20
Төмен	29,41	26,67	23,53	20
Орташа	17,65	33,33	23,53	33,33
Жоғары	5,88	20	11,76	26,67

Осылайша, зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромы бар балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу бағдарламасының көмегімен осы синдромның импульсивтілік, алаңсарлық, гипербелсенділік секілді көріністеріне айтарлықтай түзетулер енгізуге болады. Тәжірибелік топтағы балалар мінез-құлқындағы айтарлықтай жақсаруларды көрсетті және өзін-өзі реттеуге және басқаруға деген ынталары байқалды.

Қорытынды

Зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромы мектеп қабырғасында өте өзекті мәселенің бірі болып табылады. Бұл тұста мектеп мұғалімдеріне, баланың араласатын ортасына, баланың ата-анасына осы баламен қарым-қатынас орнатуда айтарлықтай қиындықтар туындайды.

Зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромы алаңсарлық, импульсивтілік, гипербелсенділік секілді негізгі клиникалық көріністермен байқалады. Осы тұста зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромын зейіннің тапшылығы, гипербелсенділік пен импульсивтіліктің артықтығы және аралас форма ретінде үш типте қарастырады.

Бұл синдромның қалыптасуына баланың туғаннан бір жасына дейінгі кезеңі, ата-анасының өмірлік салты, баланың басынан кешірген сырқаттары, басынан өткен стресстік жағдайлары, әлеуметтік-психологиялық факторлар, балаға деген қоршаған ортасындағы қарым-қатынас және отбасындағы және мектептегі жалпы ахуал әсер етеді.

Зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромын психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу баланы өзін-өзі реттеу, өзін басқару, өзіне сыни көзбен қарау дағдыларын қалыптастыруға және баланың негізгі қызығушылықтарына бағыттала отырып, оның жасырын мүмкіндіктерін ашуға бағытталады. Бұл синдромды неғұрлым ерте диагностикалау, келешекте баланың өз ортасын тез табуына, өзін түсінуіне, жалпы сәтті коррекцияға алып келеді. Сол себепті бастауыш сыныптан бастап осы мәселемен айналысу дұрыс.

Кіші мектеп жасындағы балалардың жетекші іс-әрекеті әлі де ойын болғандықтан, психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу бағдарламасы міндетті түрде баламен жұмыс жасауда ойын технологиясын қолдануды қажет етеді.

Зерттеу барысында «Баладағы гипербелсенділікті сәйкестендіру критерийлері» әдістемесі (П. Бейкер және М. Алворд), «Ата-аналар мен мұғалімдерге арналған сауалнама» (Е.П. Брызгунов пен Е.В. Касатикова), «Аралас сызықтар» тесті қолданыла отырып, анықтаушы, қалыптастырушы және қорытынды кезеңдері бойынша жұмыстар жүргізілді. Зерттеу нәтижелері бойынша зейін жетіспеушілігі мен гипербелсенділік синдромы бар балаларды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу бағдарламасы нәтижелі болатыны дәлелденді.

Әдебиеттер тізімі

1. Мустафина А.С. Социальное отвержение детей с синдромом дефицита внимания и гиперактивности в школьной системе: дис. д-ра филос. наук: 09.05.00. – КазНУ им. аль-Фараби, 2022. – 198 с.
2. Алипбаева С.Р., Бекболатова С.Б. Методы диагностики синдрома гиперактивности с дефицитом внимания в условиях психолого-медико-педагогической консультации // Медицина. – 2013. – №8. – С. 64-66.
3. Ташимова Ф.С., Калипанова М.К. Психологические основы совладания с СДВГ младшими школьниками // Вестник КазНУ. Серия психологии и социологии. – 2017. – № 60(1). – С. 103-108.
4. Заваденко Н.Н. Гиперактивность и дефицит внимания в детском возрасте: учебное пособие для вузов. Изд. 2-е, перер. и доп. – Москва: Издательство Юрайт, 2019. – 274 с.

Ж.Ш. Бактыбаев, А.Ш. Капанова

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Психолого-педагогическое сопровождение детей с синдромом дефицита внимания и гиперактивности

Аннотация. В статье определено значение психолого-педагогического сопровождения детей с синдромом дефицита внимания и гиперактивности. Также во всех детских образовательных учреждениях, относящихся к современной системе инклюзивного образования, должно быть уделено внимание полноценному образованию, комфортной для ребенка образовательной среде, быстрой социализации ребенка в этой среде.

Отсутствие принципиального, обобщенного рассмотрения синдрома дефицита внимания и гиперактивности, задержка диагностики, своевременное медицинское, психологическое, педагогическое сопровождение, помощь, коррекционная работа приводят ко многим проблемам, связанным с поздним началом. Это связано с тем, что этот синдром в первую очередь приводит к неспособности ребенка адаптироваться к своему окружению, обществу и напряженности в отношениях в семье.

Целью экспериментального исследования является изучение особенностей и возможностей коррекции проявлений синдрома дефицита внимания и гиперактивности у детей младшего школьного возраста с помощью программы психолого-педагогического сопровождения.

Исследование, посвященное проблеме психолого-педагогического сопровождения детей с синдромом дефицита внимания и гиперактивности, подчеркивает важность, малоисследованность и актуальность изучения данной проблемы в нашей стране.

В ходе исследования была проведена работа по определяющему, формирующему и заключительному этапам с применением методики «критерии идентификации гиперактивности у ребенка» (П. Бейкер и М. Алворд), «анкетирование для родителей и педагогов» (Е.П. Брызгунов и Е.В. Касатикова), теста «смешанные линии». По результатам исследования доказано, что программа психолого-педагогического сопровождения детей с синдромом дефицита внимания и гиперактивности оказывается результативной.

Исследование определяет необходимость психолого-педагогической помощи детям с синдромом дефицита внимания и гиперактивности, их родителям и учителям, а результаты экспериментального исследования определяют возможности коррекции проявлений синдрома дефицита внимания и гиперактивности.

Ключевые слова: синдром дефицита внимания и гиперактивности, диагностика, психолого-педагогическое сопровождение.

Zh.Sh. Baktybayev, A.Sh. Kapanova

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Psychological and pedagogical support of children with attention deficit hyperactivity disorder

Abstract. The article defines the meaning and significance of psychological and pedagogical support for children with attention deficit hyperactivity disorder. Also, in all children's educational institutions belonging to the modern system of inclusive education, attention should be paid to a full-fledged education, an educational environment comfortable for the child, and rapid socialization of the child in this environment.

The lack of a principled, generalized consideration of attention deficit hyperactivity disorder, delayed diagnosis, timely medical, psychological, pedagogical support, assistance, and correctional work lead to many problems associated with late onset. This is because this syndrome primarily leads to the inability of the child to adapt to his environment, society, and tension in family relationships.

The experimental study aims to study the features and possibilities of correcting the manifestations of attention deficit hyperactivity disorder in primary school children with the help of a program of psychological and pedagogical support.

The study devoted to the problem of psychological and pedagogical support of children with attention deficit hyperactivity disorder emphasizes the importance, little research and relevance of studying this problem in our country.

In the course of the study, work was carried out on the defining, forming and final stages using the methodology “criteria for identifying hyperactivity in a child” (P. Baker and M. Alvord), “questionnaire for parents and teachers” (E. P. Bryazgunov and E. V. Kasatikova), the test “mixed lines”. According to the results of the study, it is proved that the program of psychological and pedagogical support for children with attention deficit hyperactivity disorder is effective.

The study determines the need for psychological and pedagogical assistance to children with attention deficit hyperactivity disorder, their parents and teachers, and the results of an experimental study determine the possibilities of correcting the manifestations of attention deficit hyperactivity disorder.

Keywords: attention deficit hyperactivity disorder, diagnostics, psychological and pedagogical support.

References

1. Mustafina A.S. Social’noe otverzhenie detej s sindromom deficita vnimaniya i giperaktivnosti v shkol’noj sisteme: dis. d-r. filos. nauk: 09.05.00 [Social rejection of children with attention deficit hyperactivity disorder in the school system: dis. dr. Philosopher Sciences: 05/09/00] (KazNU im. al’-Farabi, 2022, 198 s.) [KazNU named after. al-Farabi, 2022, 198 p.]. [in Russian]
2. Alipbaeva S.R., Bekbolatova S.B. Metody diagnostiki sindroma giperaktivnosti s deficitom vnimaniya v usloviyah psihologo–mediko–pedagogicheskoy konsul’tacii, Medicina [Methods for diagnosing attention deficit hyperactivity syndrome in the conditions of psychological, medical and pedagogical consultation, Medicine], 8, 64-66 (2013). [in Russian]
3. Tashimova F.S., Kalipanova M.K. Psihologicheskie osnovy sovladaniya s SDVG mladshimi shkol’nikami, Vestnik KazNU. Seriya psihologii i sociologii [Psychological foundations of coping with ADHD in younger schoolchildren, Vestnik KazNU. Psychology and Sociology Series], 60(1), 103-108 (2017). [in Russian]
4. Zavadenko N.N. Giperaktivnost’ i deficit vnimaniya v detskom vozraste: uchebnoe posobie dlya vuzov. Izd. 2-e, perer. i dop. [Hyperactivity and attention deficit in childhood: a textbook for universities. Ed. 2nd, rev. and additional] (Moskva, Izdatel’stvo YUrajt, 2019, 274 s.) [Moscow, Yurayt Publishing House, 2019, 274 p.]. [in Russian]

Авторлар туралы мәлімет:

Бақтыбаев Ж.Ш. – п.ғ.к., доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан.

Қапанова А.Ш. – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан.

Вактыбайев Zh.Sh. – Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan.

Қаранова А.Ш. – master student, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan.